

TENDINȚE ÎN TRADUCEREA DIDACTICĂ – DE LA TEORIE LA PRACTICĂ / TENDANCES DANS LA TRADUCTION DIDACTIQUE – DE LA THÉORIE À LA PRATIQUE

Mariana ȘOVEA¹

Rezumat: Traducerea a fost utilizată în predarea/învățarea limbilor străine încă de acum câteva secole, începând cu metodele tradiționale folosite inițial în predarea limbilor clasice, și până la noile metodologii comunicative și acționale utilizate în prezent în predarea limbilor străine. Ea a avut un statut variabil, în funcție de diversele metodologii: deosebit de importantă în metodologiile tradiționale, interzisă în metodologiile directe și SGAV, utilizată sporadic în diverse alte tipuri de demers didactic. Articolul nostru își propune să surprindă această evoluție a traducerii didactice de-a lungul timpului și diverselor metodologii și să prezinte modul în care este utilizată în prezent în predarea limbilor străine, al limbii franceze în mod special. Analiza are ca punct de plecare un corpus de chestionare completate de studentele masteratului *Teoria și practica traducerii* din cadrul Universității “Ștefan cel Mare” din Suceava, care lucrează deja în învățământ și utilizează acest tip de traducere la cursurile lor.

Cuvinte-cheie: traducere didactică, metodologie, predarea limbii franceze ca limbă străină

Résumé : La traduction a été utilisée dans l’enseignement/apprentissage des langues étrangères depuis des siècles, à commencer par les méthodologies traditionnelles utilisées dans l’apprentissage des langues anciennes et jusqu’aux méthodologies communicative et actionnelle employées actuellement dans l’enseignement de toute langue étrangère. Elle a bénéficié d’une position plus ou moins importante au cours de l’histoire des méthodologies, allant d’une place centrale, privilégiée, dans le cas des méthodologies traditionnelles ou grammaire-traduction et jusqu’au bannissement total dans le cas des méthodologies directe et SGAV. Dans notre article, nous nous proposons de présenter cette évolution de la traduction didactique dans les différentes méthodologies, mais aussi de nous interroger sur son statut actuel dans l’enseignement/apprentissage du français. L’analyse a comme point de départ un corpus de questionnaires remplis par les masterandes en *Théorie et pratique de la traduction*, de l’Université “Ștefan cel Mare” de Suceava, qui travaillent déjà dans l’enseignement et qui utilisent ce type de traduction pendant leurs cours.

Mots-clés : traduction didactique, méthodologie, enseignement/apprentissage du FLE

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, mxsovea@yahoo.com

În didactica limbilor străine, problematica traducerii și a utilizării limbii materne în clasă a constituit un subiect sensibil și îndelung dezbătut de-a lungul secolelor și diverselor metodologii didactice. Astfel, traducerea didactică a fost utilizată mai întâi în predarea limbilor clasice, latina și greaca, reprezentând un ingredient de bază în metodologiile tradiționale, unde o găsim sub mai multe forme (cf. Lavault, 1998): traducerea lexicului nou (structurat sub forma unor liste de cuvinte decontextualizate, ce trebuiau învățate pe de rost), exerciții de traducere gramaticală din limba maternă în limba străină, exerciții de versiune în care se practica descifrarea cuvânt cu cuvânt a textului scris. În această metodologie, elevul este practic obligat să facă mereu trimiteri la cuvinte și structuri din limba maternă, există un permanent dute-vino între cele două limbi, de unde și falsa impresie că traducerea în limba străină este echivalentă cu o simplă „transcodare, o transpunere a cuvintelor dintr-o limbă în alta, fondată pe echivalențe de sens stabilite în afara oricărei situații reale de comunicare” (Lavault, 1998: 16).

Utilizarea traducerii în predarea limbilor străine se bazează pe faptul că, așa cum afirmă J.-P. Cuq (2003: 239), elevul are o tendință naturală de a se referi la limba sa maternă în procesul învățării unei limbi străine, iar profesorul, la rândul său, are tot interesul de a folosi din punct de vedere metodologic această tendință. Înlăturarea sau marginalizarea metodologică a traducerii în metodologiile moderne se explică atât prin prioritatea acordată exprimării orale în raport cu exprimarea scrisă, cât, mai ales, prin punerea în evidență a dezavantajelor utilizării traducerii în predare.

În opoziție cu metodele tradiționale, metodele „moderne” care au fost practicate în Franța de la începutul secolului XX – metodele directe și active, audio-orale și audio-vizuale – au deci ca element comun tocmai încercarea de a elimina traducerea (versiunea și tema) în etapa de început a învățării unei limbi străine. Metodologia directă își propune să revină la o situație „naturală” de învățare a unei limbi străine prin crearea unui context de învățare cât mai asemănător celui de învățare a limbii materne, adică o imersiune totală în limba străină prin interzicerea utilizării limbii materne. În metodologia directă, elevul este astfel încurajat să utilizeze în mod constant și exclusiv limba străină, un demers care, în opinia specialiștilor, conduce la eliminarea posibilelor interferențe cu limba maternă.

Nici în metodologia numită audio-orală, bazată pe achiziția de structuri sintactice și formarea de automatisme prin repetarea unor modele de bază, traducerea nu ocupă un loc important, exercițiile cele mai utilizate în învățarea limbii străine fiind cele structurale, adică cele de imitare a unui model dat. Metodologia privilegiază de altfel „forma în detrimentul sensului, vocabularul ocupând un loc secundar în învățare” (Cuq, Gruca, 2005: 260).

În sfârșit, în anii '60, asistăm la apariția metodologiilor audio-vizuale, dintre care cea mai cunoscută este cea numită SGAV (structuro-globală audio-

vizuală), o metodologie care aduce în prim plan vorbirea contextualizată. Predarea se face plecând de la un dialog din viața cotidiană asociat unei situații particulare de comunicare, identificată de elev cu ajutorul imaginilor. Excluderea traducerii și a limbii materne din aceste metodologii se explică prin obiectivul pe care și-l propun metodologiile directe și audio-vizuale, și anume cel de a determina elevul să gândească direct în limba străină și să-și însușească structurile limbii în mod intuitiv, fără a face referire la un alt sistem.

Metodologiile comunicative sau demersul comunicativ au ca scop predarea/învățarea limbii străine în vederea comunicării în situațiile de comunicare cotidiană: limba devine, în acest caz, o practică socială, de unde și complexitatea conceptului de competență de comunicare care stă la baza acestei metodologii. Pentru a comunica eficient într-o limbă străină nu mai este suficient să stăpânești competența lingvistică (lexic, gramatică, etc.), ci și elemente care țin de competența sociolingvistică, discursivă, etc. Alte elemente novatoare ale demersului comunicativ sunt introducerea documentelor autentice în clasa de limbă străină, accentul pus pe autenticitatea comunicării, implicarea activă a elevului în procesul învățării, centrarea pe elev și pe nevoile sale. Această din urmă caracteristică face ca utilizarea limbii materne și, în consecință, și traducerea, să revină în clasa de limba franceză, în funcție de nevoile elevilor și de obiectivele pe care și le propune profesorul. Limba maternă nu mai constituie un obstacol în învățarea limbii străine, ci poate aduce unele beneficii în predarea sa: o economie de timp prin evitarea lungilor explicații în limba străină dar și unele lămuriri privind funcționarea acesteia prin compararea celor două sisteme lingvistice. În domeniul lexical și mai ales gramatical, utilizarea comparativă a traducerii permite elevului să observe convergențele și divergențele lingvistice și poate contribui astfel la o stăpânire mai rapidă a limbii străine prin înțelegerea modului în care aceasta funcționează în raport cu limba maternă.

La sfârșitul anilor 90 și începutul anilor 2000 asistăm la apariția unui nou curent metodologic, bazat de data aceasta pe caracterul fizic, activ-participativ al învățării, pe o pedagogie a acțiunii. Așa-numitul demers acțional își propune să încurajeze elevul să utilizeze cunoștințele sale de limbă străină în cadrul unor activități și sarcini precise, el fiind văzut mai degrabă ca un actor social, decât ca un simplu elev. Acest demers didactic încurajează învățarea limbii străine și în afara școlii, pentru a rezolva anumite situații-problemă, fiind demonstrat faptul că elevii memorează mai bine cuvintele în momentul în care acestea sunt asociate cu o activitate.

Demersul acțional vine ca o continuare a demersului comunicativ care încerca să simuleze în clasă anumite situații de comunicare din viața cotidiană, obligându-i pe elevi evadeze, în mod imaginat, din situația de comunicare elev-profesor, pentru a interacționa în limba străină într-un mod cât mai autentic.

Utilizarea limbii materne și a traducerii este permisă, în măsura în care aceasta poate ajuta la rezolvarea sarcinii date.

Observăm deci că, de-a lungul diverselor metodologii didactice limba maternă și traducerea în limba maternă au jucat un rol de multe ori controversat, de la utilizarea masivă în procesul de predare-învățare până la interzicerea sa completă. Metodologiile actuale – metodologia comunicativă și cea acțională ajung totuși la un anumit echilibru în utilizarea traducerii, aceasta fiind folosită în mod punctual, în funcție de nevoile elevului și de obiectivele profesorului, în anumite etape ale predării/învățării limbii străine.

Traducerea didactică – caracteristici și clasificare

Traducerea didactică și traducerea profesională au fost adeseori comparate pentru a se evidenția atât elementele comune cât, mai ales, cele specifice. Printre elementele comune, amintim (cf. Delisle, 2003) identificarea dificultăților și stabilirea unor strategii de traducere, necesitatea unor cunoștințe referitoare la cultura și civilizația țării în a cărei limbă se face traducerea, existența unor reguli ce trebuie respectate, utilizarea unui metalangaj asemănător.

Cele două tipuri de traducere se diferențiază însă în mod clar, începând cu însăși finalitatea lor: traducerea didactică are ca scop însușirea unor cunoștințe lingvistice, stăpânirea unei limbi străine, în timp ce traducerea profesională are ca scop formarea de profesioniști într-un domeniu precis (traducători, interpreți); în primul caz, se urmărește dobândirea unor competențe lingvistice și culturale, în al doilea dobândirea unor competențe atât lingvistice, cât și metodologice, disciplinare și tehnice, dat fiind necesitatea utilizării diferitelor programe de traducere pe calculator, a băncilor de date (terminologice) și importanța acordată limbajelor specializate pe diferite domenii de activitate.

Traducerea didactică este o modalitate de a învăța limba străină și de a evalua înțelegerea unui document, traducerea specializată este un scop în sine, un act de comunicare care poate necesita chiar o modificare a textului inițial. Traducerea didactică se raportează adesea la fraze izolate, la texte construite pentru a verifica însușirea anumitor structuri ale limbii și este destinată unui profesor evaluator, în timp ce traducerea profesională operează cu texte autentice și este destinată unui public care o evaluează în funcție de anumiți parametri de comunicare.

Din păcate, spre deosebire de traducerea profesională pentru care există numeroase cărți și articole scrise de specialiști în domeniu, traducerea didactică a fost mai puțin analizată, poate și datorită statului său destul de ingrat în majoritatea metodologiilor didactice. În cele mai multe cazuri, nu atât didacticienii FLE s-au aplecat asupra studierii acestui tip de traducere, ci specialiști experimentați în traducerea profesională care au încercat să transfere

unele strategii și tehnici specifice domeniului lor în traducerea didactică. Este și cazul lui Elisabeth Lavault care, în anii 90, publică o carte de referință în traducerea didactică, *Fonctions de la traduction en didactique des langues (Funcțiile traducerii în didactica limbilor străine)* în încercarea de a aduce mai aproape cele două tipuri de traducere și de a familiariza profesori și traducători cu problematica diferitelor tipuri de traducere, cu accent pe traducerea didactică și diferitele sale utilizări.

Ea identifică astfel câteva tipuri de traducere didactică mai des utilizate la ora de limbă străină, și anume: *traducerea explicativă* (lexicală, gramaticală), *traducerea textelor studiate* și *traducerea ca mod de evaluare*, și pune problema unei pregătiri de specialitate a profesorului de limba străină care utilizează traducerea la ora sa. Analiza sa pleacă de la rezultatele obținute în urma aplicării unui chestionar cu aproximativ 15 întrebări care au ca scop identificarea frecvenței cu care exercițiul de traducere este folosit la ora de limbă străină, dar și tipurile de traducere utilizate mai frecvent de către profesori. Același tip de chestionar – adaptat publicului român - a fost utilizat și de noi pentru construirea corpusului de analiză. Principalele tipuri de traducere identificate sunt: traducerea explicativă, traducerea textelor studiate și traducerea propriu-zisă (versiune și temă).

Traducerea explicativă se referă la traducerea unor elemente lexicale sau gramaticale izolate, a căror cunoaștere este absolut necesară pentru înțelegerea globală a textului studiat. Este o traducere realizată de profesor, care simte nevoia unor explicații lingvistice într-o anumită etapă a lecției. Am adăuga la această categorie și *traducerea cerințelor unor exerciții* sau *traducerea și explicarea în limba maternă unor elemente de cultură și civilizație străină*, elemente care pot fi simțite de profesor ca esențiale pentru buna înțelegere a documentului studiat și a structurilor (gramaticale, lexicale) predate.

Traducerea textelor studiate prezintă traducerea care se realizează, în mod obișnuit, la sfârșitul lecției, pentru a se verifica înțelegerea textului studiat. Este un tip de traducere care are loc după ce a fost discutat lexicul nou și unele aspecte problematice ale lecției.

În ceea ce privește *exercițiul de traducere propriu-zis*, distingem *versiunea*, deci traducerea unui scurt text din limba străină în limba maternă și *tema*, traducerea din limba maternă către limba străină. Exercițiul de traducere se folosește pentru a verifica asimilarea elementelor noi de lexic și gramatică predată la cursurile precedente și poate fi un tip de activitate inclusă în verificarea finală sau pe parcurs a elevilor.

Utilizări ale traducerii didactice la ora de limba franceză – analiză de corpus

Pentru a avea o imagine cât mai clară și actuală referitoare la utilizarea traducerii didactice la ora de limba franceză, am plecat de la un corpus

constituit din răspunsurile date la chestionarul imaginat de Elisabeth Lavault. Este vorba de un număr de 28 de chestionare completate de masteranzii de la specializarea *Teoria și practica traducerii* din cadrul Universității “Stefan cel Mare” din Suceava, care lucrează deja în învățământ și utilizează acest tip de activitate la cursurile lor. Analiza corpusului astfel constituit a arătat că limba maternă și exercițiul de traducere continuă să fie folosit destul de des la ora de limba străină, într-un procent pe care subiecții îl apreciază între 30% și 70%, în funcție de nivelul de cunoaștere a limbii străine și de obiectivele pe care profesorul și le propune pentru fiecare lecție. Procentul este foarte ridicat în cazul elevilor începători, care au un nivel redus de cunoștințe, și descrește odată cu asimilarea unor cunoștințe solide de limbă străină.

Tipul de traducere cel mai folosit de către toți profesorii este *traducerea explicativă*, cu toate subtipurile sale (lexic, gramatică, cultură și civilizație, cerințele exercițiilor, etc.). Profesorii simt nevoia de a verifica înțelegerea de către elevi a elementelor predate, dar și necesitatea de a completa informațiile în limba franceză cu informații suplimentare, destinate înțelegerii mai aprofundate a noilor noțiuni. Cel mai adesea sunt traduse elementele noi de vocabular și structurile gramaticale, mai ales în cazul în care elevii nu stăpânesc nici în limba maternă elementele de gramatică pe care trebuie să le studieze în limba străină.

Traducerea lecției noi reprezintă de asemenea o activitate des practică la ora de limba franceză, în special *traducerea selectivă*, care ocupă mai puțin timp din desfășurarea lecției decât traducerea integrală. Toți profesorii întrebați afirmă că utilizează acest tip de traducere ca o modalitate de verificare a înțelegerii globale a documentului scris, pe lângă activitățile de înțelegerea documentului scris propuse de manual. Trebuie precizat faptul că traducerea lecției noi, la fel ca și traducerea explicativă, poate reprezenta un ajutor prețios acordat elevilor în dificultate, un mod de a clarifica numeroasele necunoscute pe care necunoașterea suficientă a limbii străine (și, de cele mai multe ori, chiar a limbii materne) le poate ridica acestora.

În ceea ce privește *exercițiul de traducere propriu-zis* (versiune și temă), observăm utilizarea acestuia cu precădere pentru verificarea însușirii noțiunilor de gramatică și de lexic. Este vorba, de cele mai multe ori, de fraze izolate, de lungime variabilă, care ilustrează o anumită problemă gramaticală deja studiată. Exercițiul cel mai folosit în acest caz este traducerea din română în franceză, cea din franceză în română fiind folosită cu precădere pentru explicarea contextului în care apar și funcționează unitățile morfosintactice studiate. Traducerea rămâne un exercițiu utilizat în evaluarea elevilor, majoritatea testelor (în special cele pentru liceu) conținând și o mică traducere, în general gramaticală.

Masterandele care au răspuns la chestionar au avut posibilitatea să prezinte și avantajele și inconvenientele acestui tip de activitate. Printre avantajele menționate în majoritatea cazurilor, amintim faptul că traducerea în

limba maternă, în special în cazul explicațiilor de ordin lexical și gramatical, reprezintă o „mare economie de timp” și ajută profesorul să evite lungi explicații în limba străină care riscă să nu fie înțelese de toți elevii. Traducerea poate contribui la o mai bună înțelegere a textului studiat: se trece de la o înțelegere globală, uneori aproximativă, la o înțelegere mai detaliată, la îmbunătățirea vocabularului elevilor, care rețin mai ușor unele structuri și se obișnuiesc cu utilizarea diferitelor tipuri de dicționare.

Traducerea gramaticală și comparația cu structurile din limba maternă ajută la înțelegerea modului în care funcționează limba străină și la fixarea mai profundă a elementelor morfosintactice. În sfârșit, traducerea poate fi cerută chiar de elevi care întrebă cuvintele noi și vor să traducă textul lecției – „traducem textul împreună”, este un mod prin care o parte dintre elevi își validează cunoștințele de limbă străină.

Utilizarea traducerii în clasă are însă și inconveniente, principalul neajuns fiind faptul că se întrerupe comunicarea și ritmul predării în limba străină. Traducerii didactice i se mai poate reproșa lipsa de autenticitate atât a procesului în sine cât și a documentului tradus: traducerea se face în majoritatea cazurilor pentru un destinatar care cunoaște dinainte rezultatul procesului de traducere – profesorul – iar documentul de tradus este constituit adesea din fraze izolate sau fragmente extrase din contextul inițial (ziar, operă literară, etc.), pentru care nu se iau în considerare parametrii situației de comunicare - un element esențial în cazul traducerii profesionale. Practicarea acestui tip de traducere poate da elevilor impresia greșită că există o corespondență perfectă între enunțurile din limba maternă și limba străină și poate duce la blocaje în momentul în care apar structuri sau cuvinte necunoscute.

Ce viitor pentru traducerea didactică?

Analiza chestionarelor completate de profesorii de franceză a pus în evidență faptul că traducerea este în continuare prezentă în clasa de limbă străină, indiferent de metodologia utilizată și de publicul de elevi. Oricare ar fi nivelul de limbă al elevilor, există momente în desfășurarea lecției când profesorul și/sau elevul simte nevoia de a apela la unul sau mai multe dintre tipurile de traducere didactică deja identificate în articolul nostru. Chiar dacă nu se pune problema dispariției traducerii la ora de limba franceză, care rămâne prezentă fie chiar și sub forma unor cuvinte și structuri izolate, putem ridica problema eficientizării acestei practici – atât din partea profesorului, cât și a autorilor de manuale. Adaptarea manualelor la această practică de clasă des întâlnită printr-un dicționar mai detaliat al unităților de învățare precum și prin explicații lexicale, gramaticale și culturale mai complete decât cele oferite elevului la ora actuală ar putea scuti în multe cazuri profesorul de acest dutevino între limba străină și limba maternă și ar contribui la o comunicare mai fluentă și mai eficientă în cadrul orelor de curs.

În sfârșit, semnalăm necesitatea unor studii actuale despre utilizarea traducerii în clasă, studii care să propună soluții și tehnici noi referitoare la folosirea acestui tip de activitate în învățarea limbii franceze, a limbilor străine în general, și, de ce nu, adaptarea unor elemente specifice traducerii profesionale la realitatea unui curs de limbă străină.

Bibliografie:

- Cuq, Jean-Pierre (dir.) (2003): *Dictionnaire de didactique du français langue étrangère et seconde*, Paris, CLE International
- Cuq, Jean-Pierre, Gruca, Isabelle (2005): *Cours de didactique du français langue étrangère et seconde*, Presses universitaires de Grenoble
- Delisle, Jean (2003): *La traduction raisonnée*, Ottawa, Presses de l'Université d'Ottawa
- Dospinescu, Vasile (2002): *Didactique des langues et... analyse critique et manuels*, Iasi, editura Junimea
- Gile, Daniel (2005): *La traduction. La comprendre, l'apprendre*, Paris, PUF
- Lavault, Elisabeth (1998): *Fonctions de la traduction en didactique des langues*, Paris, Didier Erudition